

ส่วนที่ 1

ความคิด ความเชื่อ ความหวัง พลังใจ ความใฝ่ฝัน และจิตวิญญาณกับ การเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์

1. ฐานคติของความเปลี่ยนแปลงในสังคมมนุษย์

จากหลักการพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ได้เรียนรู้และพยายามที่จะเชื่อมโยงระบบความคิด ความเชื่อ ความหวัง พลังใจ ความใฝ่ฝัน และจิตวิญญาณ เข้ากับการจัดระเบียบการเปลี่ยนแปลง ในแบบแผนต่าง ๆ โดยที่รูปแบบของการเชื่อมโยงกันดังกล่าวได้ปรากฏให้เห็นเป็นแบบแผนของฐานคติที่ต่างกันใน 3 มิติด้วยกัน คือ (1) ฐานคติของกฎธรรมชาติโลก (2) ฐานคติของการกำหนดกะเกณฑ์ (3) ฐานคติของกระแสแห่งยุค

1.1 ฐานคติของกฎธรรมชาติโลก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทางสายกลางตามหลักอนิจจังวิภูสังสาร ของสำนักคิดแบบพุทธธรรม และโหราพยากรณ์ซึ่งมีกรรมและกลไกของจักรวาลเป็นปัจจัยกำหนดพลวัตของการเปลี่ยนแปลง โดยที่ทิศทางการเปลี่ยนแปลงนั้นผันแปรไปตามเงื่อนไขกำหนดของกรรมนั้น ๆ ซึ่งมุ่งเข้าหาสถานะเป้าหมายที่ถือเอาความสมดุล

เป็นศูนย์กลาง การเปลี่ยนแปลงในมิติดังกล่าวมุ่งโน้มน้าวให้มนุษย์ยอมรับการทำงานตามกลไกธรรมชาติและผลของการเปลี่ยนแปลงเป็นสำคัญ ไม่สะท้อนนัยของการกระตุ้นส่งเสริมหรือช่วยยู่ให้มนุษย์เร่งรัดและตัดแปงการเปลี่ยนแปลง แม้แต่มุ่งหวังผลหรือแสวงประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงก็ตาม รวมทั้งไม่สนับสนุนให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นหรือยินดียินร้ายกับการเปลี่ยนแปลงมากนัก ตลอดจนค่อนข้างมีทัศนะเชิงบวกต่อโชคชะตาหรืออนาคตที่ไม่แน่นอนด้วย

1.2 ฐานคติของการกำหนดกะเกณฑ์ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีทัศนะรุนแรงตามหลักกระบวนการทางจักรกลแบบวิภาษวิธีของสำนักวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ รวมถึงสำนักกระบวนการคิดสรรทางธรรมชาติด้วย ซึ่งมีความเชื่อมั่น ความคาดหวังและอำนาจเป็นปัจจัยพลวัตของการเปลี่ยนแปลง โดยที่ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงนั้น ผันแปรไปตามเงื่อนไขกำหนดของอิทธิพลของความเชื่อ สัดส่วนของการแบ่งปันผลประโยชน์และความเข้มแข็งของพลังอำนาจนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงในมิติดังกล่าวมุ่งชักนำให้มนุษย์เรียกร้องและโหยหาการเปลี่ยนแปลงและมุ่งบรรลุผลบันปลายอันหอมหวานในความใฝ่ฝันเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลงเป็นสำคัญ รวมทั้งสะท้อนนัยของการกระตุ้นเร้า และช่วยยู่ให้มนุษย์เร่งรัดปฏิบัติการเปลี่ยนแปลง มีความใฝ่ฝันและแสวงหาความหวังจากการเปลี่ยนแปลง โดยภาวะจำยอมอย่างเชื่อมั่นและมั่นคงหนักแน่น

1.3 ฐานคติของกระแสแห่งยุค เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีทัศนะเชิงรุกตามหลักความสามารถและการแข่งขันของสำนักทุนนิยมและเสรีนิยม ซึ่งมีเทคโนโลยีขั้นสูงและความซับซ้อนยุ่งยากทางเทคนิคผสมกับแรงจูงใจในการแสวงผลกำไรเป็นปัจจัยกำหนดพลวัตของการเปลี่ยนแปลง โดยที่ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงนั้น ผันแปรไปตามเงื่อนไขกำหนดของเทคนิคและ

ทักษะความสามารถในการฉกฉวยประโยชน์และโอกาส รวมทั้งเงื่อนไขของสถานการณ์ที่ยุ่งเหยิงซับซ้อนไร้ระเบียบด้วย การเปลี่ยนแปลงในมติดังกล่าว มุ่งชี้ชวนให้มนุษย์ขึ้นชมรอบรับและฉกฉวยประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง สะท้อนนัยของการจงใจสร้างสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อแสวงประโยชน์สูงสุดจากการเปลี่ยนแปลง สันนิษฐานให้มนุษย์อยากได้ใครดี มีโลกะจริตครอบงำอย่างไรชอบเขต ชักนำมนุษย์ไปสู่ความแตกต่างยุ่งยาก ซับซ้อนจนวายไร้ทิศทางแฝงอยู่ในท่าที่ที่หยิ่งยะโสและอหังการในความได้เปรียบและผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงที่มากกว่าเหนือกว่าคนอื่น

2. บทเรียนจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์กับกับดักของสงครามความเปลี่ยนแปลง

ในโลกของความเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะมนุษย์จะเข้ามีส่วนในการบังคับควบคุม มีความคาดหวังจากการเปลี่ยนแปลง หรือมีเป้าหมายในการแสวงประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงด้วยหรือไม่ก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงก็มีส่วนสัมพันธ์กับสังคมมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั้นจะส่งผลบวกหรือผลในทางลบก็ตาม สิ่งสำคัญที่สังคมมนุษย์มุ่งดำรงรักษาไว้ก็คือความอยู่รอดของสังคมมนุษย์เอง แม้กระนั้นก็ตาม เชื่อว่าสังคมมนุษย์จะสามารถนำพาการเปลี่ยนแปลงให้บรรลุเป้าหมายตามที่พึงประสงค์ได้ตลอดรอดฝั่งทุกครั้งไป ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้น สังคมมนุษย์จำต้องเผชิญทั้งในฐานะของเหยื่อ และผู้ล่าของการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

โดยความคาดหวังทุกสังคมปรารถนาจะเป็นผู้ล่ามากกว่าเป็นเหยื่อ หรือการรอดพ้นจากการเป็นเหยื่อ แต่ในความเป็นจริงทุกสังคมเป็นทั้งเหยื่อและผู้ล่า ขณะที่บางสังคมเป็นผู้ล่ามากกว่าเหยื่อ บางสังคมก็เป็นเหยื่อมากกว่าผู้ล่า ในอีกด้านหนึ่งเราสามารถเห็นได้ว่าในบางสังคมนั้นเหยื่อและผู้ล่าเป็นคนต่างกลุ่มกัน และในทางกลับกันบางสังคมกลับเป็น

เหยื่อของทุกสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับบางสังคมที่เป็นแต่ผู้ล่าของทุกสถานการณ์ในการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

สังคมมนุษย์ที่ปรารถนารอดพ้นจากการเป็นเหยื่อ จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในการบริหารการเปลี่ยนแปลง โดยเรียนรู้ถึงการปรับตัวให้อยู่รอดปลอดภัยอย่างยั่งยืนได้ ส่วนสังคมที่ปรารถนาจะเป็นผู้ล่านั้นมุ่งจัดการในการก่อปฏิริยาการเปลี่ยนแปลง เพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงให้สนองประโยชน์เป้าหมายที่ต้องการอย่างเฉพาะเจาะจง โดยเฉพาะแนวโน้มของสังคมมนุษย์ยุคใหม่มีความพยายามใช้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อการล่าเหยื่อมากขึ้น ซึ่งหากพิจารณาในเชิงความอยู่รอดและการต่อสู้ของสังคมมนุษย์ด้วยกันแล้ว เราสามารถกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันก็คือ **ภาวะสงคราม** อย่างหนึ่งนั่นเอง ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น **สงครามความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่** ก็ได้

โลกในยุคสงครามความเปลี่ยนแปลง เป็นโลกของความน่าสะพรึงกลัวอย่างแฝงเร้นลุ่มลึก แฝบยล และยึดเยื้อยาวนาน เป็นยุคของการสังหารอย่างสุนทรีย์และมีศิลปะ โดยอาศัยการกระตุ้นยั่วยวนให้สังคมมนุษย์เร่งความตายและการล่มสลายด้วยการลุ่มหลงสรวงเสพย์มัจจุราษแห่งตลาดเสรีและการแข่งขันด้วยขนาดทุนและทักษะของเทคโนโลยีที่เหนือกว่า จนคุณค่าของมนุษย์และอารยธรรมแท้จริงของสังคมถูกบิดเบือนเบี่ยงเบนไปสู่มูลค่าและการให้ความหมายใหม่ที่ศักดิ์ศรี จิตวิญญาณ วิถีชีวิต อารยะและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยใช้เป็นรากฐานค้ำจุนสังคมมนุษย์ให้อยู่รอดนั้นมีคุณค่าน้อยกว่ามูลค่าของอัตราการขยายตัวของตัวเลขผลกำไรและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ดัชนีราคาหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ หรือแม้แต่การเพิ่มผลของอัตราดอกเบี้ยและความเปลี่ยนแปลงของค่าเงินในแต่ละวัน ซึ่งเป็นสังคมที่ใ้มูลค่าของสินทรัพย์เป็นเครื่องกำหนดคุณค่าทางอารยธรรมของสังคมมนุษย์

อย่างไรก็ตาม หากสังคมมนุษย์เดินไปในทิศทางที่มุ่งสู่ผู้ล่า เข็ยก็ย่อมจะถูกทำลายลงไปเรื่อย ๆ กับटकของสงครามความเปลี่ยนแปลงก็ จะถูกใช้เป็นเครื่องมือทำลายมนุษย์ด้วยกันเองไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งในสหัสวรรษ ใหม่ที่จะมาถึงหากมนุษย์ไม่สามารถแสวงหาหนทางใหม่ในการถอดชนวน สงครามความเปลี่ยนแปลงให้คลี่คลายไปในทางที่สร้างสรรคได้ สังคม มนุษย์ก็จะถูกบ่อนทำลายจนกระทั่งถึงเหือรายสุดท้ายในที่สุด

3. ภาวะอุดมคติกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์

ประสบการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์จำแนกแบบแผน ของภาวะอุดมคติออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มแสวงหาความหวังใน เป้าหมายสูงสุดเป็นภาวะอุดมคติ (2) กลุ่มแสวงหาสัจจะสมมติและ เป้าหมายความหลุดพ้นเป็นภาวะอุดมคติ (3) กลุ่มแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ ดีกว่าเป็นภาวะอุดมคติ

3.1 กลุ่มแสวงหาความหวังในเป้าหมายสูงสุดเป็นภาวะอุดมคติ เป็นพวกกระตุ้นปฏิริยาการเปลี่ยนแปลง มีแบบแผนของเครื่องมือและวิธี การตามกรอบอุดมการณ์ มุ่งสู่ทิศทางของเป้าหมายด้วยความมุ่งมั่นและ มุ่งหวังแน่วแน่ เร่งรัดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรุนแรงหวังผลต่อความ คาดหวังในเป้าหมายสูงสุดเป็นปลายทางสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลง มี ทั้งกลุ่มที่นิยมกำลังอำนาจและความรุนแรงเข้มข้น และกลุ่มที่นิยมกำลัง อำนาจและความรุนแรงปานกลางไปจนถึงกลุ่มที่ไม่นิยมทั้งกำลังอำนาจ และความรุนแรง แต่มุ่งใช้กระบวนการประชาชนเป็นเครื่องมือของการ เปลี่ยนแปลง ภาวะอุดมคติของการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มนี้จึงมุ่งใช้การ เปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นหนทางเดียวไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดที่พึง ประสงค์โดยไม่มีทางเลือกอื่นอีก

3.2 กลุ่มแสวงหาสัจจะสมมติและเป้าหมายความหลุดพ้นเป็น

ภาวะอุดมคติ เป็นพวกวางเฉยและมีแนวโน้มยอมรับการเปลี่ยนแปลงโดยไม่เคร่งครัดกับเงื่อนไขใด ๆ ที่เข้มงวดมากนัก มีแบบแผนของเครื่องมือและวิธีการตามคตินิยมของความเชื่อหลักที่มีกฎเกณฑ์แน่นอนอยู่อย่างตายตัว มุ่งสู่ทิศทางของความเป็นเอกภาพทางความคิดซึ่งเป็นการเห็นพ้องร่วมกันของส่วนใหญ่ โดยถือเอาเอกภาพและความเห็นพ้องในความจริงสิ่งเดียวกันเป็นเครื่องกำหนดระเบียบของความเปลี่ยนแปลง รวมทั้งตามคตินิยมที่เชื่อว่าจะยับยั้ง ทิศทางและผลของการเปลี่ยนแปลงนั้นถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้วโดยอิทธิพลของอดีตเอง

กลุ่มนี้นิยมพลังครอบงำและความเชื่อมั่นศรัทธาในแนวทางสันติมากกว่ากำลังอำนาจที่รุนแรง ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มสายกลาง ดำรงอยู่และได้ตอบปฏิบัติการการเปลี่ยนแปลงในแนวทางของการปรับตัวมากกว่าการขัดขืนทำลาย ซึ่งในความเป็นจริงไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงหรือผลของการเปลี่ยนแปลงจะมีความแตกต่างหลากหลายอย่างไร สิ่งสำคัญอยู่ที่การรับรู้และการตีความซึ่งจะต้องคิดเหมือน ๆ กันทุกคนถือเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับและมันเป็นสิ่งที่เป็นเช่นนั้นเอง ภาวะอุดมคติของการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มนี้จึงมุ่งแสวงหาความหมาย เรียนรู้และอยู่ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงมากกว่าก่อปฏิริยาและแสวงประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง

3.3 กลุ่มแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่าเป็นภาวะอุดมคติ เป็นพวกมุ่งใช้ความเปลี่ยนแปลงให้เป็นเครื่องมือแสวงประโยชน์ โดยใช้ความเปลี่ยนแปลงเป็นเหตุผลอ้างอิงความชอบธรรมในสิทธิอำนาจพิเศษของผู้ที่มีอิทธิพลในการครอบงำและใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะทิศทางและผลของการเปลี่ยนแปลงจะเป็นเช่นไร มีแบบแผนของเครื่องมือและวิธีการตามกรอบของประโยชน์นิยม ที่มีกำลังอำนาจ ทักษะ ความสามารถ และผลประโยชน์ที่เหนือกว่าเป็นสำคัญมุ่งสู่ทิศทางของการคัดสรรสิ่งที่ดีกว่า แข็งแรงกว่า หรือผู้ชนะคนสุดท้ายเป็นเครื่องกำหนดระเบียบ

ของความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการสร้างควมยอมรับและการเชื่อฟังปฏิบัติตาม

กลุ่มนี้นิยมความทะยานอยาก การกดขี่ทำลายด้วยกำลังที่เหนือกว่าและการใช้ทักษะความสามารถที่มีความสันทัดัดเจนกว่า รวมทั้งการมีเครื่องมือและทรัพยากรที่เหนือกว่า ซึ่งการแสวงหาโอกาส และการตัดทวงความได้เปรียบจะเป็นสัดส่วนที่ผันแปรไปตามการเปลี่ยนแปลงตามกฎของการแปลงความเปลี่ยนแปลงให้เป็นโอกาสและผลประโยชน์ที่มากกว่าเสมอ ภาวะอุดมคติของการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มนี้ จึงมุ่งเป็นผู้นำในทุกสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงก็เป็นเหมือนเครื่องจักรกลในการผลิตสิทธิ อำนาจ ผลประโยชน์อันไม่จำกัดของผู้ที่แข็งแรงกว่าด้วย ซึ่งความทะยานอยากจะเป็นเสมือนพลังเชื้อเพลิงอย่างดีในการขับเคลื่อนจักรกลในการผลิตสิทธิประโยชน์ให้แก่ผู้ล่าตลอดไป กลุ่มนี้จึงเป็นภาวะอุดมคติที่ทำให้ฟาสซิสต์ (แข็งแรงกว่า) กับ นายทุน (มีเอี่ยวกว่า) มีสถานะที่ไม่ต่างกันในแง่ของการกดขี่ ขูดรีด ในสังคมที่นิยมการแข่งขันเสรียุคปัจจุบัน

4. วิถีทางการเปลี่ยนแปลงในสังคมมนุษย์

การเปลี่ยนแปลงในสังคมมนุษย์จำแนกวิถีทางการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงกับสังคมมนุษย์ได้ 3 แนวทาง คือ (1) วิถีทางการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางควบคุม (2) วิถีทางการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางบังคับ (3) วิถีทางการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางของการปล่อยวาง

4.1 วิถีทางการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางควบคุม เป็นวิถีทางการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ในกลุ่มชนชั้นนำของสังคมพยายามกำกับควบคุม เช่น การเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิรูป (Reform) ซึ่งเป็นวิถีทางการเปลี่ยนแปลงโดย

กำหนดระเบียบข้อตกลงร่วม วิธีการ เครื่องมือและเป้าหมายไว้ล่วงหน้า มีลำดับ ขั้นตอนที่แน่นอนไม่เร่งรัดเวลาและความรุนแรง รวมทั้งการพยายามจำกัดควบคุมผลกระทบอันไม่พึงประสงค์ด้วย

สิ่งสำคัญของวิธีการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางควบคุมก็คือการยินยอม ความเห็นพ้องต้องกันของสังคม การอาศัยเวลา การแบ่งงานกันทำและความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย โดยเฉพาะการยอมรับหลักการและกติกาของการสามารถปรับแก้ได้ในระหว่างกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงด้วย

4.2 วิธีทางการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางบังคับ เป็นวิธีทางการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ในกลุ่มผูกขาดอำนาจจำนวนน้อยของสังคมคิดตัดสินใจและกระทำแทนคนทั้งสังคม โดยการใช้กำลังอำนาจบังคับ เช่น การเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิวัติ (Revolution) ซึ่งเป็นวิธีทางการเปลี่ยนแปลงโดยกำหนดแบบแผนการครอบงำทางความคิดในรูปอุดมการณ์ และกลไกกำลังบังคับโดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดในผลกระทบ เงินเวลาและความรุนแรง

สิ่งสำคัญของวิธีการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางบังคับ ก็คือ การเร่งรัดเวลา การระดมสรรพกำลังและรวบรัดอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ การกำจัดการต่อต้านขัดขวางทุกรูปแบบ และใช้ความรุนแรงโดยไม่จำกัดขอบเขต โดยเฉพาะการยอมรับภาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงใน 2 ระดับหรือ 2 ขั้นตอน คือ การทำลายล้างสภาวะดั้งเดิมของสังคม และการนำสังคมไปสู่สภาวะใหม่ ซึ่งเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลง

4.3 วิธีทางการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางของการปล่อยวาง เป็นวิธีทางการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์กลุ่มใหญ่ของสังคมรับรู้และให้ความหมายต่อการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหาความเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยที่ไม่ได้บังคับควบคุม

หรือกำหนดระเบียบแบบแผนไว้รองรับ เป็นการเฉพาะเจาะจง เช่น การเปลี่ยนแปลงในเชิงวิวัฒนาการ (Evolution) ซึ่งเป็นวิถีทางการเปลี่ยนแปลงที่มีได้มีองค์กรอำนาจ หรือกลไกครอบงำที่จำกัดเฉพาะกลุ่มองค์กรและเฉพาะเวลาเข้ามามีอิทธิพลครอบงำ

สิ่งสำคัญของวิถีการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางของการปล่อยวางก็คือ การทำหน้าที่ของกลไกกระบวนการตามธรรมชาติที่มนุษย์ไม่ตั้งใจควบคุมแต่ก็ยอมรับกับผลของความเปลี่ยนแปลง สังคมมนุษย์มุ่งให้ความหมายและรับรู้เฉพาะในส่วนที่เป็นผลของการเปลี่ยนแปลง มากกว่าการใช้ความพยายามในการกำหนดกะเกณฑ์หรือควบคุมต่อกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างผลของความเปลี่ยนแปลง

5. ภัยคุกคามจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์

ปัญหาสำคัญจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์อยู่ที่ข้อจำกัดในการสร้างคุณภาพของการเปลี่ยนแปลงระหว่าง 3 ตัวแปร คือ (1) วิธีการเปลี่ยนแปลง (2) เป้าหมายการเปลี่ยนแปลง (3) ผลกระทบการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผลพวงของข้อจำกัดในการสร้างคุณภาพดังกล่าวทำให้มนุษย์ขาดความเชื่อมั่น หวาดระแวง เกรงกลัว และจำเป็นต้องเผชิญกับภัยคุกคามของความเปลี่ยนแปลงในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะความขัดแย้งทางสังคมอันเนื่องมาจากภาวะสับสนทางจิตใจ การฉกฉวยโอกาส และข้อจำกัดทางทักษะของมนุษย์เอง แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็ยังไม่สามารถหยุดยั้งประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงได้เลย การเปลี่ยนแปลงกับสังคมมนุษย์จึงยังคงอยู่คู่กันต่อไป

5.1 วิธีการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าเราจะมีทัศนคติที่ดีต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงในทางสันติโดยความเห็นพ้อง ยอมรับของคนส่วนใหญ่อย่างมีระเบียบแบบแผนและมีขั้นตอนที่แน่นอนชัดเจนก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เป็น

หลักประกันว่าจะทำให้การเปลี่ยนแปลงบรรลุเป้าหมาย หรือจะก่อผลกระทบต่อที่พึงประสงค์เสมอไป แม้แต่การเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิรูปก็ตาม ซึ่งบางครั้งอาจเป็นชนวนให้เกิดการสะสมความขัดแย้งที่รุนแรงอันเนื่องมาจากความตึงเครียดสืบจากความล่าช้าของการเปลี่ยนแปลง หรือการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นปัจจัยเร่งปฏิริยาให้เกิดผลกระทบที่ควบคุมไม่ได้ตามมาในภายหลัง ซึ่งสิ่งที่สังคมจะต้องตัดสินใจเลือกเอาเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดก็คือการเลือกที่จะสร้างความเป็นเลิศของวิธีการที่ดีเป็นเป้าหมายที่มีลำดับสำคัญสูงสุดของการเปลี่ยนแปลง หรือจะเลือกคาดหวังแต่เฉพาะเป้าหมายและผลกระทบต่อที่พึงประสงค์จากการเปลี่ยนแปลงเท่านั้นโดยที่ไมคำนึงถึงการแสวงหาความเป็นเลิศของวิธีการแต่อย่างใด

5.2 เป้าหมายการเปลี่ยนแปลง การบรรลุเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงของสังคมไม่ว่าเป้าหมาย การแสวงหาเป้าหมายสูงสุดในอุดมคติ เป้าหมายการแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า หรือเป้าหมายการแสวงหาสิ่งจะสมมติก็ตาม เราไม่สามารถประกันความเชื่อมั่นได้ว่าสังคมมนุษย์จะสามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายปลายทางที่พึงปรารถนาได้ตามความคาดหมายร่วมกันทั้งสังคม อย่างเช่น กรณีการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ซึ่งเวลาได้ล่วงเลยไปมากกว่า 200 ปีแล้วก็ยังไม่มีโอกาสได้เห็นผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้แต่อย่างใด ซึ่งสิ่งสำคัญที่สังคมจะต้องเลือกก็คือ การเร่งบรรลุเป้าหมายให้เร็วขึ้น การปรับแก้เป้าหมายใหม่หรือการเลิกล้มเป้าหมายเดิม ซึ่งในที่สุดเราอาจไม่สามารถคาดหมายได้ว่าวิธีการและผลกระทบจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดในภายหลัง โดยเฉพาะเมื่อรุ่นชน (Generation) เวลา ปัญหา ปัจจัยแวดล้อมและความต้องการของสังคมเปลี่ยนแปลง ความหมาย สารัตถะคุณค่าและความมุ่งมั่นของเป้าหมายนั้นจะยังคงดำรงอยู่หรือไม่ หรือกรณีที่สังคมเกิดตีความคุณค่าและเป้าหมายใหม่ที่กระทบหรือแย้งต่อความ

ยอมรับของสังคมทั่วไป ก็อาจเป็นเหตุให้เกิดความระส่ำในสังคมตามมาได้

5.3 ผลกระทบการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบการเปลี่ยนแปลง เป็นจุดอ่อนที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากผลกระทบทั้งที่ไม่คาดหมายและไม่พึงประสงค์ มักถูกปฏิเสธจากสังคมไม่ว่าในทางตรงหรือทางอ้อม ปฏิกริยาการปฏิเสธผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง เหมือนกับพลังภูมิเมอรัแรงซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสังคมที่รุนแรงมากกว่าเป้าหมายที่พึงคาดหวัง ซึ่งสิ่งสำคัญที่สังคมจะต้องตัดสินใจเลือกก็คือการยุติการเปลี่ยนแปลงเพื่อการป้องกันยับยั้งไม่ให้เกิดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง หรือการใช้ความอดทนยอมรับผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแล้วค่อยปรับปรุงแก้ไขในภายหลังเพื่อประคับประคองให้การเปลี่ยนแปลงได้ดำเนินต่อไปจนถึงเป้าหมายปลายทางสุดท้าย